

ตามกระแสบุพเพสันนิวาส : มุมมองพุทธปรัชญา
The Trend of Pubbesannivasa : The concept of Buddhist Philosophy

ผศ.ดร.สุชาติ บุชย์ชยานนท์
Assist.professor Dr.Suchat Butjayanon
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
Faculty of Humanities and Social Sciences, UbonRatchathani Rajabhat University.
E-mail : suchat.b@ubru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายและทำความเข้าใจกระแสบุพเพสันนิวาสในมุมมองพุทธปรัชญา โดยศึกษาจากกระแสนิยมประชาชนชื่นชมบทละครโทรทัศน์เรื่อง “บุพเพสันนิวาส” นำมาวิเคราะห์ในด้านความหมาย ปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดบุพเพสันนิวาสเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่ง

ตามแนวคิดบุพเพสันนิวาสในพุทธศาสนา หมายถึงการเคยอยู่ร่วมกันมาแต่กาลก่อน ในฐานะที่เป็นบิดามารดา บุตรธิดา ครูอาจารย์ศิษย์ สามีภรรยา ญาติมิตร นายบ่าว และ สมณะคฤหัสถ์ เป็นการเคยอยู่ร่วมกันมาในอดีตชาติ จากการวิเคราะห์พบว่า “บุพเพสันนิวาส” นี้อยู่บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดข้ามภพชาติวนเวียนอยู่ในวัฏสังสาร การเวียนว่ายตายเกิดซึ่งเกิดจากเหตุและปัจจัยตามหลักปฏิจจสมุปบาท

คำสำคัญ : บุพเพสันนิวาส, พุทธปรัชญา

Abstract

This article has the objective for explains and try to understand state of Pubbesannivasa in Buddhist philosophy. The scope is to study from the trend likes people admires of a television play about Pubbesannivasa, bring analysis in the sense of the meaning , the factor that aid is of being Pubbesannivasa in the past manner interaction life between a human and the everything.

According to Pubbesannivasa in Buddhist Philosophy Texts means the co-living in the past birth as fathers and mothers, sons and daughters, teachers and students, husbands and wives, cousins and friends, bosses and servants, Buddhist monks and Laymen, be averring has coexisted come

to in the past existence. From the analysis was found that Pubbesannivasa on belief base about the cycle of rebirth and death} all beings ha to deal with in the countless number cycles of rebirth. Each individual had been reborn since long ago, and has to proceed in that process as long as the hindrance of proceeding.

Keywords : Pubbesannivasa, Buddhist Philosophy

บทนำ

จากกระแสนิยมของประชาชนชื่นชมนิยายอิงประวัติศาสตร์สร้างเป็นบทละครโทรทัศน์เรื่อง “บุพเพสันนิวาส” ซึ่งละครเรื่องนี้ทำให้เกิดปรากฏการณ์ยอดฮิตติดปากกันว่า “ออเจ้า” กระทั่งการแต่งกายนิยมแต่งเหมือนแม่หญิงการะเกศสุรางค์ จากละคร “บุพเพสันนิวาส” ชวนติดตามให้ความรู้ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต คติความเชื่อของคนไทยสมัยก่อนที่มีความเชื่อผูกพันข้ามภพข้ามชาติที่กระทำร่วมกันจึงได้เกิดมาเป็นคู่เวรคู่กรรมกัน เรียกว่า “บุพเพสันนิวาส” ที่เคยทำบุญทำกรรมร่วมกันมาแต่ชาติปางก่อน ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมาย “บุพเพสันนิวาส” ไว้ว่า “การเคยเป็นเนื้อ

คู่กัน การเคยอยู่ร่วมกันในชาติก่อน” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 631) แม้แต่เนื้อเพลงบุพเพสันนิวาส บทประพันธ์ของครูไพฑูริย์ บุตรชั้น ซึ่งมีเนื้อความที่ว่า “เนื้อคู่กันแล้วก็ไม่แคล้วกันไปได้ ถ้าเคยทำบุญร่วมไว้ถึงจะยังงี้ก็ต้องเจอจะกัน เขาเรียกบุพเพสันนิวาส สร้างสรรค์ คงเคยตกบาตรร่วมชั้น สร้างโบสถ์ร่วมกันไว้เมื่อชาติก่อน...เพราะว่า

บุพเพสันนิวาส เรียกหา พี่จึงมั่นใจแน่นอนว่าขวัญชิวาคงไม่ตัดรอน”(เว็บต้นฉบับ ศรศิรี ศรีประจวบ) และบทเพลงบุพเพสันนิวาส ประพันธ์ขึ้นของครูวิเชียร ตันติพิมลพันธ์ มีเนื้อความที่ว่า “สบตาเธอคนนี้ ไม่รู้ฉันเป็นอย่างไร เธอตราตรึงในฝัน ตั้งแสงจันทร์อันสดใส ห่างไกลยังเผ่ารอ ใกล้กันฉันก็วันไหน เหลียวมองจันทร์ ต้องทำให้คิดถึงเธอ ไม่ว่าอยู่แห่งไหน ตั้งเรามีสายใยผูกพัน ใจไม่เคยเปลี่ยนผันจากเธอคนนี้ ฟาดินแยกเราเท่าไรไม่ขาด ภพชาติพรากรเราห่างกันไม่ได้ เมื่อบุพเพสันนิวาสมันหมายให้เจอ ผู้ใดเข้ามาไม่เคยไหวหวั่นเหมือนใจฉันเกิดมาเพื่อเป็นของเธอ รอวันพบเจอ เคียงข้างรักนิรันดร์..” (วิหวัศ ปัญญาเลิศวุฒิ,สืบค้นเมื่อวันที่ 24 : 04 : 61) ดังนั้นจากนิยายละครและบทเพลงบุพเพสันนิวาสนี้จึงเป็นเหตุแรงจูงใจให้ผู้เรียบเรียงอยากจะนำเสนอบุพเพสันนิวาสในมิติพุทธปรัชญา

บุพเพสันนิวาสในมิติพระพุทธศาสนามีใช้ว่าจะเป็นเรื่องความรักข้ามภพข้ามชาติระหว่างคู่ครอง อย่างในละครโทรทัศน์แบบคุณพี่ขุนศรีวิสารกับแม่หญิงการเกศสุรางค์เท่านั้นแต่ยังผูกพันสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล เป็นต้นว่าเคยมีความสัมพันธ์กันเคยเป็นพ่อแม่ พี่น้อง กันมาแต่ชาติปางก่อน ดังปรากฏในสาเกตชาดกที่ว่า “พระพุทธเจ้าครั้งเสวยพระชาติเป็นบุตรพราหมณ์ชาวเมืองสาเกต (พระศาสดาทรงเล่าเรื่องที่พระองค์ทรงเติบโตในมือของพราหมณ์และพราหมณี 3,000 ชาติ) ตรัสพระคาถานี้ว่า บุคคลมีจิตเลื่อมใสและมีใจฝังแน่นอยู่ในบุคคลใด บุคคลพึงสนิทสนมคุ้นเคยในบุคคลนั้น แม้ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยพบเห็นกันเลย” (ขุ.ชา. 27/68/28) จากชาดกนี้แสดงให้เห็นว่า ความผูกพันกันระหว่างบุคคลมิใช่รู้จักกันเพียงแค่ชาตินี้ชาติเดียว ยังมีความสัมพันธ์แม้แต่ชาติปางก่อน ดังพราหมณ์กับนางพราหมณีเห็นพระพุทธเจ้าก็จำได้ว่าพระพุทธองค์เป็นลูกของตนเพราะความผูกพันเคยเป็นพ่อแม่ลูกกันถึง 3000 ชาติและยังมีหลักคำสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏของบุคคลที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิด ดังในปฐมชนสูตรที่ว่า “เทวดาทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าอะไรหนอยังคนให้เกิด อะไรหนอของเขาย่อมวิงวળ่าน อะไรหนอเวียนว่ายไปยังสงสาร อะไรหนอเป็นภัยใหญ่ของเขา ๆ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ตัณหายังคนให้เกิด จิตของเขาย่อมวิงวળ่าน สัตว์เวียนว่ายไปยังสงสารทุกข์เป็นภัยใหญ่ของเขา ๆ” (ส.ส. 15/166-167/43) บุคคลผู้ยังมีกิเลสอยู่ย่อมเวียนว่ายตายเกิดนับชาติไม่ถ้วน ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า โครงกระดูก ร้างกระดูก กองกระดูก ของบุคคลคนหนึ่ง ผู้วนเวียนท่องเที่ยวไปตลอด 1 กัป ถ้านำกระดูกนั้นมากองรวมกันได้ และกระดูกที่กองรวมกันไว้ไม่สูญหายไป พึงใหญ่เท่าภูเขาเวปุลละ” ในระยะเวลา 1 กัป ดังปรากฏในพระพุทธพจน์นี้จะเห็นได้ว่าบุคคลคนเดียวที่ยังมีกิเลสตัณหาอยู่ย่อมเวียนว่ายตายเกิดนับร้อยพันชาติ เมื่อกล่าวถึงการกำเนิดเกิดขึ้นของมนุษย์ในมิติทางพระพุทธศาสนา เหตุการณ์เกิดในครรภ์ไว้ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะความประชุมพร้อมแห่งปัจจัย 3 ประการ ความเกิดแห่งทารกก็มี ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน แต่มารดายังไม่ีระดู และทารกที่จะมาเกิดยังไม่ปรากฏ ความเกิดแห่งทารก ก็ยังไม่มาก่อน ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู แต่ทารกที่จะมาเกิดยังไม่ปรากฏ ความเกิดแห่งทารก ก็ยังไม่มาก่อน ดูกรภิกษุทั้งหลายเมื่อใดมารดาบิดาอยู่ร่วมกันด้วย มารดามีระดูด้วย ทารกที่จะมาเกิดก็ปรากฏด้วย เพราะความประชุมพร้อมแห่งปัจจัย 3 ประการอย่างนี้ ความเกิดแห่งทารกจึงมี ดูกรภิกษุทั้งหลาย มารดาอย่ามรรักษาทารกนั้นด้วยท้องเก้าเดือนบ้าง ลิบเดือนบ้าง เมื่อล่วงไปเก้าเดือน หรือลิบเดือนมารดาก็คลอดทารกผู้เป็นภาระหนักนั้น ด้วยความเสีงชีวิตมาก และเสีงทารกผู้เป็นภาระหนักนั้นซึ่งเกิดแล้ว ด้วยโลหิตของตนด้วยความเสีงชีวิตมาก” (ม.ม. 12/452/342)

เมื่อมนุษย์เกิดมาแต่ละชาติ การที่มนุษย์ไม่เคยเกิดเป็นญาติพี่น้องกันในแต่ละชาติ ไม่มีในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “บุพเพสันนิวาส” หมายความว่า เคยเกิดมาร่วมกันในชาติปางก่อนมิใช่หมายความเฉพาะคู่ครองกันอย่างเดียว หมายรวมถึงการเคยเกิดเป็นบิดามารดากัน เคยเกิดเป็นบุตรธิดากัน เคยเกิดเป็นพี่น้องกัน ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ไม่เคยเป็นมารดา ผู้ไม่เคยเป็นบิดา ผู้ไม่เคยเป็นพี่ชายน้องชาย ผู้ไม่เคยเป็นพี่สวามิภักดิ์ ผู้ไม่เคยเป็นบุตร ผู้ไม่เคยเป็นธิดา โดยกาลนานนี้มีไฉหาได้ง่าย” (ส.นิ. 16/450-455/187-189) จะเห็นได้ว่ามนุษย์ที่เกิดมาต้องเคยเป็นญาติพี่น้องกันมาในชาติที่ผ่านมา จึงเป็นเหตุผลทำให้มนุษย์ได้มาพบกันในชาตินี้แล้วเกิดความคุ้นเคยกัน และเกิดความรักชอบพอ ความสนิทสนมกันเพราะเคยร่วมกันมาในอดีตชาติ จึงเกิดความรักและผูกพันกันดังพุทธภาษิตที่ว่า

“ความรักนั้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุ 2 ประการ คือ ด้วยการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน 1 ด้วยความเกื้อกูลต่อกันในปัจจุบัน 1 เหมือนดอกอุบลและชลชาติ เมื่อเกิดในน้ำ ย่อมเกิดเพราะอาศัยเหตุ 2 ประการ คือน้ำและเปือกตม ฉะนั้น.” (ขุ.ชา. 27/324/91)

ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มนุษย์จะอยู่ร่วมกันในแต่ละชาติต้องมีหลักธรรมที่มนุษย์พึงประพฤติร่วมกันในแต่ละชาติอย่างสม่ำเสมอ จึงจะส่งผลให้มนุษย์ได้มาพบกันทุกชาติ ดังพุทธดำรัสที่ว่า “ดูกรคฤหบดีและคฤหปตานี ถ้าภรรยาและสามีทั้งสองหวังจะพบกันและกันทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพไซ้ ทั้งสองเที่ยวพึงเป็นผู้มีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน มีปัญญาเสมอกันภรรยาและสามีทั้งสองนั้นย่อมได้พบกันและกันทั้งในปัจจุบัน ทั้งในสัมปรายภพ” (อง.จตุก. 21/55/60)

มิติบุพเพสันนิวาสในมุมมองพุทธศาสนาก็เพื่อให้ทุกคนมีความรักกัน ไม่เบียดเบียนกัน ไม่แย่งชิงตีชิงเด่นกัน ไม่ทำร้ายซึ่งกันและกัน มนุษย์ในโลกนี้ไม่มีใครไม่เคยเป็นพี่น้องกันในอดีตชาติ ดังนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้บุพเพสันนิวาสเพื่อให้เราได้เข้าใจ

กันและกันของมนุษย์ในสังคมให้เกิดมีความรักเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์กัน ไม่แย่งชิงดีชิงเด่นกัน ไม่ทำร้ายกัน สุภาพบุรุษไม่พึงทำร้ายสุภาพสตรี สุภาพสตรีนั้นอาจเคยเป็นมารดาของตน หรือเคยเป็นพี่สาวน้องสาวของตน ในอดีตชาติ ให้สร้างความรู้สึที่ดีต่อกัน ดังนั้น ชาวพุทธพึงศึกษาเรื่องบุพเพสันนิวาสให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์และเพื่อส่งเสริมศีลธรรมให้เกิดในสังคม

คติความเข้าใจเกี่ยวกับ “บุพเพสันนิวาส” โดยทั่วไป

เรื่องราวบุพเพสันนิวาสในมุมมองคติความเชื่อความมีอยู่ของชีวิตหลังความตาย การกลับชาติมาเกิดใหม่ คติความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในอดีตชาติเป็นเหตุให้กลับมาพบเจอกันในชาติปัจจุบัน เมื่อกล่าวถึงบุพเพสันนิวาสในทางพระพุทธศาสนาที่น่าศึกษาในมุมมองพุทธปรัชญา คือ

1.ความเข้าใจ “บุพเพสันนิวาส” ความหมายตามตัวอักษร คำว่า “บุพเพสันนิวาส” ตามความหมายในคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา ซึ่งประกอบมาจากคำว่า “บุพเพ” กับคำว่า “สนนิวาส” ในชั้นอรรถกถาและฎีกาได้อธิบายความหมายของคำว่า “บุพเพ” (วิ) หรือ “บุพเพ” ในภาษาสันสกฤต คือ “ปุรว” หรือ ปุรวะ” แปลความว่า “สุด, หลัง, เสร็จ, อดีต, ส่วนอดีต, หน้า, ข้างหน้า, เคย, เดิมที” (ประยูร หลงสมบุญ, 2546 : 500) เมื่อวิเคราะห์คำว่า “บุพเพ” มาจาก บุพ ชาติ + กับ อ ปัจจัย ดังวิเคราะห์ว่า บุพพิ ปุริตีติ บุพพิ แปลความว่า เบื้องแรก ที่เต็ม ชื่อว่า บุพพะ ดังบทวิเคราะห์ว่า บุพพกมม สิริตวาน (ช.อุป. 32/5/59) แปลความว่า ระลึกถึงกรรมในการณ์ก่อน หมายความว่า ส่วนการณ์ที่ผ่านมาในอดีตหรือในกาลก่อน ในอดีตกาล เป็นต้นว่า อดีตชาติ หรือชาติในเบื้องหน้า (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2512 : 539) ส่วนคำว่า “สนนิวาส” ตามรากศัพท์ภาษาบาลีมาจากคำว่า “สนนิวาส” เมื่อวิเคราะห์คำศัพท์ประกอบด้วย ส + นิ บทนำหน้า วสุ ชาติ ในความอยู่ ประกอบกับ ณ ปัจจัย สำเร็จรูปเป็น “สนนิวาส” วิเคราะห์ตามรูปบทได้ว่า สนนิวสนติ เอตถ สุตตติ สนนิวาโส แปลความได้ว่า สัตว์ทั้งหลายยอมอยู่อาศัยในโลกนั้น เหตุนั้น จึงได้ชื่อว่า สนนิวาส คือ โลกที่สัตว์ทั้งหลายอาศัยอยู่หรือเกิดร่วมกัน หมายความว่า การที่ปัญจขันธ์ของหมู่สัตว์อยู่ร่วมกันในอดีตชาติ ในพจนานุกรม บาลี-ไทย ได้ให้ความหมาย คำว่า “สนนิวาส” หรือ “สันนิวาส” แปลว่า ที่อยู่ การอยู่ หมายถึง ที่ที่สัตว์ทั้งหลายอยู่ เช่น โลก เรือนกว่า โลกสันนิวาส หรือการอยู่ร่วมกัน ความเป็นอยู่ร่วมกัน การอยู่ร่วมกันนานๆ การอยู่อาศัยร่วมกัน (ปิ่น มุกกันต์, 2504 : 238-780)

๒.ความเข้าใจ “บุพเพสันนิวาส” ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คำว่า “บุพเพสันนิวาส” ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาททั้งชั้นอรรถกถาและฎีกาได้อธิบายความหมายบุพเพสันนิวาสเอาไว้ ดังนี้

คัมภีร์อรรถกถาอธิบายคำว่า “บุพเพสันนิวาส” ว่า “บุพเพสันนิวาสนาติ ปริมหา ตีสุ จิรสนนิวาสเนน” (ที.ม.ฎีกา 2/355/317) แปลความได้ว่า บุพเพสันนิวาส หมายถึงการอยู่ร่วมกันเป็นเวลายาวนานในชาติก่อนๆ “บุพเพนิวาส...ติ “เอกมปิ ชาตี เทวปิ ชาตีโย” ติ เอว วิภตเตน บุพเพนิวตถกขณธสนทานสงขาเตน บุพเพนิวาสเนน.” (ที.ส. 9/31/13; ที.ม. 2/1/1-2) แปลความได้ว่า บุพเพสันนิวาส หมายถึง การอยู่ร่วมกันในปางก่อน กล่าวคือ ความสืบทอดแห่งชั้นที่อยู่ร่วมกันในปางก่อน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงจำแนกไว้แบบนี้ว่า 1 ชาติ 2 ชาติ

คัมภีร์สารัตถทีปนี วินัยฎีกา ได้อธิบายคำว่า “บุพเพสันนิวาส” ไว้ว่า “บุพเพ ว สนิวาสเนนาติ เอตถ ...บุพเพติ อตีตชาติย สนิวาสเนนาติ สหวาเสเน” แปลความได้ว่า การอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน หมายถึงในอดีตชาติที่ได้อยู่ร่วมกัน

คัมภีร์วินัยฎีกา ได้อธิบายคำว่า “บุพเพสันนิวาส” ไว้ว่า “บุพเพ ว สนิวาสเนนาติ บุพเพ วา บุพพาชาติย วา สหวาเสเน” แปลความได้ว่า การอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน หมายถึงการอยู่ด้วยกันในปางก่อนคือในชาติก่อน

คัมภีร์สังยุตตนิกาย ฎีกา ได้อธิบายคำว่า “บุพเพสันนิวาส” ไว้ว่า บุพเพนิวาส...ติ เอตถ.. ขนธา จ สนนานวเสเนว ปวตตุนตีติ อาห บุพเพนิวตถกขณธสนทานสงขาเตน บุพเพนิวาสเนน” แปลความได้ว่า การอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน หมายถึงชั้นทั้งหลายเป็นไปด้วยอำนาจการสืบทอด ดังพระอรรถกถาจารย์ พระธรรมปาละ ได้อธิบายว่า สนวนิสติ เอเตนาติ สนวนิวาส จริต. โลกสส สนวนิวาส โลกสนวนิวาส” หมายความว่า เหตุที่สัตว์โลกอยู่ร่วมกันคือ จริต (ที.ม.ฎีกา 2/1; ส.ส.ฎีกา 1/7/74)

คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถา ได้อธิบายคำว่า สันนิวาส” เอาไว้ว่า โลกสนวนิวาสติ ปญจกขณธา ลุขชนปลุขชนภูเรฐน โลโก, ตณหาทิกฐิวเสเน สนวนิสนติ เอตถ สตตตติ สนวนิวาส, โลโกว สนวนิวาส โลกสนวนิวาส...สตตสมุโหปี โลกสนวนิวาส. โสปี จ สหชนนโโกเยว.” แปลความได้ว่า โลกสันนิวาสคือโลกที่อาศัยอยู่ได้แก่เบญจชั้นชื่อว่าโลก ด้วยอรรถว่าสลายไป ชื่อว่าสันนิวาส เพราะเป็นที่อาศัยของสัตว์ทั้งหลายด้วยอำนาจตัณหาและทิวฐิวที่อาศัยคือโลกนั่นเอง ชื่อว่าโลกสันนิวาส แม้หมู่สัตว์ก็ชื่อว่า โลกสันนิวาส เพราะเป็นที่อาศัยของสัตว์โลก ที่เรียกว่าสัตว์ เพราะอาศัยชั้นสันดานอันเป็นทุกข์แม้โลกสันนิวาสนั้นก็เป็นที่ไปกับด้วยชั้นเหมือนกัน (ขุ.ป.อ. 7/1/1105-1106)

บุพเพสันนิวาสในทัศนะพุทธปรัชญา

เมื่อกล่าวถึงบุพเพสันนิวาส จะเห็นได้ว่าบางคนพอเห็นหน้านั้นหัวใจก็หยุดนิ่งจิตใจเด่นเสียงดังก้องเหมือนเสียงกลอง บางคนพอเห็นหน้าเท่านั้นก็อ่อนละมุนละไมด้วยอำนาจแห่งความรัก บางคนพอเจอหน้ากันก็เยือกเย็นต่อกัน หรือไม่ชอบพอกันเลยก็มี ในทางพุทธศาสนาได้กล่าวว่าปัจจัยที่เป็นเหตุให้บุคคลได้พบกันและมีความสัมพันธ์กัน

เพราะมีสาเหตุอยู่ 2 ประการ ดังพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า “ความรักนั้นย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุ 2 ประการ คือ (1) ด้วยการเคยอยู่ร่วมกันในกาลก่อน (2) ด้วยความเกื้อกูลต่อกันในปัจจุบัน เหมือนดังดอกกุหลาบและชลชาติ เมื่อเกิดในน้ำย่อมเพราะอาศัยเหตุ 2 ประการ คือ น้ำและเปือกตก ฉะนั้น” (ขุ.ชา. 27/174/111)

การที่มนุษย์จะพบกันหรือมีความสัมพันธ์กันได้ก็เพราะเหตุ 2 ประการ ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งความผูกพันของมนุษย์ที่เป็นสาเหตุที่ทำให้พบกันและสัมพันธ์ได้นั้นก็เพราะ

(1) อดีตชาติ คือ เคยอยู่ร่วมกันมาในกาลก่อน หมายถึงการได้อาศัยอยู่ร่วมกันมาในอดีตชาติ อาจเคยเป็นบิดามารดา บุตรธิดา ครูอาจารย์-ศิษย์ สามีภรรยาญาติพี่น้อง เป็นต้น มีความผูกพันติดตามกันมาทุกชาติ เป็นบุพเพสันนิวาส ด้วยการเคยอุปการะเลี้ยงดูกันมาหรือเคยทำบุญเกื้อหนุนกันมา เมื่อมาพบกันในชาตินี้ก็ทำให้เกิดความรู้สึกชอบพอกันหรือสนิทสนมคุ้นเคยกันเหมือนคนเคยรู้จักกันมานาน

(2) ปัจจุบันชาติ หมายถึง การเกื้อกูลกันในปัจจุบัน มีการเอื้ออาทรกัน เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีการดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จากที่ไม่เคยคุ้นเคยกันมาก่อน แต่เมื่อได้เอื้ออาทรกันความคุ้นเคยก็เริ่มเกิดขึ้น จากนั้นอาจพัฒนาเป็นความผูกพันหรือเป็นความรักต่อกัน จะเป็นความรักในลักษณะเพื่อนหรือหนุ่มสาวก็อยู่ที่ความสัมพันธ์นั้นมีการพัฒนาการมากน้อยเพียงใดจึงเป็นบุพเพสันนิวาสด้วยการเกื้อกูลต่อกัน

การที่มนุษย์เราได้มาพบกันหรือมีความสัมพันธ์กันจนกระทั่งอยู่ร่วมกันได้ก็จะต้องอาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่างจึงจะสามารถอยู่ร่วมกันได้ ซึ่งในทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึงผู้จะอยู่ร่วมกันได้ก็ต้องอาศัยหลักสมชีวะธรรม 4 ประการ คือ (อง.จตุกก. 21/55/94)

(1) สมศรัทธา ต้องมีศรัทธาเสมอกัน หมายถึง มีความเคารพนับถือหรือทัศนคติไปในทางเดียวกัน จนตลอดจนมีความสนใจในสิ่งเดียวกัน

(2) สมศีลา ต้องเป็นผู้มีความประพฤติ (ศีล) เสมอกัน หมายถึง มีความประพฤติปฏิบัติคล้ายคลึงกัน มีศีลธรรม จรรยา มารยาท เป็นพื้นฐานที่สอดคล้องกัน

(3) สมจาคะ ต้องเป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เหมือนกัน หมายถึง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี ใจกว้าง เสียสละ รู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น

(4) สมปัญญา ต้องเป็นผู้มีสติปัญญาเสมอกันหมายถึงการพูดคุยกันทั้งทางโลกและทางธรรม พูดคุยกันรู้เรื่อง มีเหตุผล ในระดับเดียวกันหรือไปในทางเดียวกัน

การอยู่ร่วมกันจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าขาดจากเหตุปัจจัยทั้งอดีตชาติที่เป็นบุพเพสันนิวาสและปัจจุบันชาติที่เป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลกันและกัน ความรู้สึกที่ดีต่อกันตอนแรกพบ ก็จะทำให้รู้จักกัน จนกระทั่งมีความสัมพันธ์ร่วมกัน เป็นผลของบุพเพสันนิวาสจากการเคยอยู่ร่วมกันมาก่อน เป็นกรรมเก่าในอดีตชาติ แต่การจะร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกันได้ถือว่าเป็นกรรมที่จะทำต่อกันในปัจจุบันชาติ ถึงแม้จะเป็นกรรมเก่าหรือ

อกรรมใหม่ก็มีบุญกุศลและอกุศลที่ได้สร้างร่วมกัน ที่เรียกว่า “คู่สร้างคู่สมหรือคู่เวรคู่กรรม” ที่กระทำร่วมกันจึงจะได้อยู่ร่วมกัน

คติความเชื่อกรรมในพุทธศาสนาคือการกระทำ กรรมนั้นเป็นค่ากลางๆ ไม่ว่าจะดี หรือชั่ว ถ้าทำดีเรียกว่า กุศลกรรม ได้แก่ทำดีด้วยกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ส่วน ผู้ทำชั่วเรียกว่า อกุศลกรรม ได้แก่ผู้ทำบาปด้วยกายทุจริต วจีทุจริตและ มโนทุจริต ดังนั้น พุทธปรัชญาถือว่าบุญเพสันนิวาสนจะเกิดขึ้นก็กุศลกรรมและอกุศลกรรม

1) บุญเพสันนิวาสนฝ่ายกุศลกรรม คือรากเหง้าของต้นเหตุทำความดีทั้งหลาย (พระ พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2551 : 358) รากเหง้าฝ่ายกุศลกรรมมี 3 ประการ คือ (1) อโลภะ ความไม่ยอกได้มีจิตคิดที่จะเสียสละให้แก่บุคคลอื่น (2) อโทสะ ความไม่คิด ประทุษร้ายต่อผู้อื่น (3) อโมหะ ความไม่หลงเป็นผู้มีสติปัญญา รู้ความจริง พิจารณาอย่าง รอบคอบไม่ว่าบาปบุญ คุณโทษ ประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ (ที.ปา. 11/305/259; อง. ติก. 20/70/277-279) ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นรากเหง้าให้เกิดบุญเพสันนิวาสน ฝ่ายกุศลกรรม ซึ่งเป็นแรงจูงใจในการทำความดีต่อ ๆ กัน ส่งผลให้เกิดเป็นบุญเพสันนิวาสน หลักการทำความดีในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า กุศลกรรมบถ 10 ประการ คือ (1) ปาณา ตีปาตา เวมณี ไม่ฆ่าสัตว์ (2) อทินนาทานา เวมณี ไม่ลักทรัพย์ (3) กาเมสุมิฉฉาจารา เวมณี ไม่ประพฤตินอกใจ (4) มุสาวาธา เวมณี ไม่พูดเท็จ (5) ปิสุณาย วาจา ย เวมณี ไม่พูดสอดเสียด (6) ผรุสสาย วาจา ย เวมณี ไม่พูดคำหยาบคาย (7) สัมผัสโปปลาปา เวมณี ไม่พูดเพ้อเจ้อ (8) อนภิขณา ไม่โลภอยากได้ของเขา (9) อพยาบาท ไม่พยาบาทคิด ปองร้ายเขา (10) สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

2) บุญเพสันนิวาสนฝ่ายอกุศลกรรม คือการอยู่ร่วมกันในอดีตชาติที่ทำบาปร่วมกัน ทำความชั่วร่วมกัน หมายถึง กรรมที่เป็นอกุศล “กรรมชั่วอันเป็นทางนำไปสู่ทุกข์” (พระ พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), อ้างแล้ว, หน้า 358) ต้นเหตุของความชั่ว (บาป) หรือ รากเหง้าของความชั่วทั้งหลาย (เรื่องเดียวกัน, หน้า 358) รากเหง้าฝ่ายอกุศลกรรมมี 3 ประการ คือ (1) โลภะ ความอยากได้มีจิตคิดที่จะเสียสละให้แก่บุคคลอื่นด้วยการบริจาค ให้สิ่งของแก่ผู้อื่น (ทาน) ไม่มี การเสียสละทรัพย์ของคนช่วยเหลือผู้อื่น (จาคะ) ก็ไม่มี (2) อโทสะ ความคิดประทุษร้ายต่อผู้อื่นด้วยมีจิตคิดปรารถนาดีต่อผู้อื่นให้มีความสุข (เมตตา) ไม่มี (3) โมหะ ความหลง เป็นผู้ไม่มีสติปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบไม่ว่าบาปบุญ คุณ โทษ ประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ด้วยปัญญาไม่มี อีกประการหนึ่ง บุญเพสันนิวาสนที่เป็น ฝ่ายอกุศลกรรมบถ 10 ประการ คือ (1) ปาณาตีบาติ การฆ่าสัตว์ (2) อทินนาทาน การลัก ทรัพย์ (3) กาเมสุมิฉฉาจาร การประพฤตินอกใจ (4) มุสาวาธา การพูดเท็จ (5) ปิสุณาย วาจา การพูดสอดเสียด (6) ผรุสวาจา การพูดคำหยาบ (7) สัมผัสโปปลาปะ การพูดเพ้อเจ้อ

(8) อภิชฌา การเพ่งเล็งออกได้ของของเขา (9) พยาบาท ความคิดร้าย (10) มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด (ที.ปา. 11/347/362; ม.ม.12/89/82; อัง.ทสก. 24/178-179/330)

ผู้ที่อยู่ร่วมกันก็เพราะเคยกระทำต่อกันในอดีตส่งผลให้เกิดบุพเพสันนิวาสในปัจจุบันและอนาคตตลอดทั้งภพภูมิต่อไป ผู้ที่ทำกุศลกรรมและอกุศลกรรมจะทำให้เกิดในทุคติภูมิหรือสุคติภูมิเพราะกรรมที่เคยได้กระทำร่วมกันมาจึงส่งผลให้ไปพบเจอกันภพภูมิต่อไป

บุพเพสันนิวาสในพุทธปรัชญาตามทัศนะทศ 6

มนุษย์มีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกัน จึงทำให้เกิดเป็นบุพเพสันนิวาสขึ้นก็เพราะได้ร่วมทำบาปบุญกันมา จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันขึ้น ในพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงมนุษย์จะต้องเกี่ยวข้องกันเพราะมนุษย์จะต้องทำหน้าที่ต่อกันและกัน ซึ่งเรียกว่า ทศ 6 คือ (ที.ปา. 11/166/212) มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า (ปุรัตถิมทิศ) อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา (ทักษิณทิศ) ภรรยาและบุตรเป็นทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมทิศ) มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย (อุตตฺรทิศ) ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง (เหมฐฐิมทิศ) พระสงฆ์สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน (อุปริมทิศ)

1.บุพเพสันนิวาสเกิดขึ้นระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา การที่บุคคลไม่เคยเป็นบิดามารดากันไม่มี ดังปรากฏในอนมตคคสังยุต (ส.น. 8 /421-455/177-189) ในปิตุสูตฺรและมาตฺตสูตฺรว่า “การจะหาสัตว์ที่ไม่เคยเกิดมาเป็นบิดา มิใช่หาได้ง่าย กล่าวคือ เคยเกิดเป็นบิดามารดากันมาแล้วทุกอย่าง ฉะนั้น เป็นการยากที่จะหาสัตว์ที่ไม่เคยเกิดมาเป็นบิดาและมารดา มิใช่หาได้ง่าย ฉะนั้น เป็นการยากที่จะหาสัตว์ที่ไม่เคยเกิดมาเป็นมารดาบิดากันมา” (ส.น. 16/137/227) ในทางพุทธปรัชญาได้วางหลักหน้าที่ของบิดามารดาที่จะดูแลบุตรธิดา ซึ่งเรียกว่า ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา พึงอนุเคราะห์บุตรธิดา ดังนี้ (1) ห้ามปรามจากความชั่ว (2) ให้ตั้งอยู่ในความดี (3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา (4) หาคู่ครองที่สมควรให้ (5) มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร ความสัมพันธ์ระหว่างบุตรธิดาก็เช่นเดียวกันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้ในอนมตคคสังยุตในปิตุตสูตฺรและธิตสูตฺรไว้ว่า “การจะหาสัตว์ที่ไม่เคยเกิดมาเป็นลูกชาย ลูกสาว มิใช่หาได้ง่าย กล่าวคือ เคยเกิดเป็นกันมาแล้วทุกอย่าง ฉะนั้น เป็นการยากที่จะหาสัตว์ที่ไม่เคยเกิดมาเป็นลูกชายลูกสาว” (ส.น. 8/421-455/177-189) ในทางพุทธปรัชญาได้วางหลักหน้าที่ของบุตรธิดาพึงบำรุงมารดาบิดา ดังนี้ (1) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ (2) ช่วยทำกิจของท่าน (3) ดำรงวงศ์สกุล (4) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท (5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน

อีกประการหนึ่งในพุทธปรัชญายังได้กล่าวถึงบุตรธิดาประเภทต่างๆ เอาไว้ที่มีความแตกต่างกัน ดังนั้นจะได้กล่าวถึงบุตรธิดานั้นมีอยู่ 4 ประเภท คือ (1) อภิชิตบุตร คือ

บุตรที่มีคุณสมบัติสูงกว่าบิดามารดา (2) อนุชาตบุตร คือ บุตรที่มีคุณสมบัติเสมอบิดามารดา (3) อวชาตบุตร คือ บุตรที่มีคุณสมบัติต่ำกว่าบิดามารดา (ขุ.อิติ. 25/74/431-433)

๒.บุพเพสันนิวาสเกิดขึ้นระหว่างครูอาจารย์กับศิษย์ บุพเพสันนิวาสสำหรับผู้ที่จะเป็นครูอาจารย์กับศิษย์ คำว่า “ครู” หมายถึงบุคคลที่พึงทำให้ความรู้และถ่ายทอดความดีงามแก่ศิษย์ (ราชบัณฑิตยสถาน, อ้างแล้ว, หน้า 225) คำว่า “ครู” มาจากภาษาบาลีสันสกฤตว่า “ครุ หรือ ครุ” แปลว่า ผู้สั่งสอนศิษย์หรือถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ที่เป็นลักษณะหนักหรือยกไว้เบื้องสูง (ยนต์ ชุ่มจิต, 2541 : 8-9) คำว่า “ศิษย์” ตรงกับภาษาบาลีว่า “สิสฺส” แปลว่า นักเรียน ศิษย์ ผู้ศึกษาวิชาความรู้จากครูหรืออาจารย์ ผู้อยู่ในความคุ้มครองของอาจารย์ ในทางพุทธปรัชญาได้วางหลักหน้าที่ของครูอาจารย์ที่จะศิษย์ ซึ่งเรียกว่า ทักขินทิส ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์พึงอนุเคราะห์ศิษย์ ดังนี้ (1) ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี (2) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง (3) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง (4) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน (5) สร้างเครื่องคุ้มกันภัยในสารทิศคือ สอนให้ศิษย์ปฏิบัติได้จริง นำวิชาไปเลี้ยงชีพทำการงานได้ อีกประการหนึ่ง ถ้าจะกล่าวถึงลักษณะครูอาจารย์ที่มีความเกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอีก 4 ประเภท คือ (1) ครูประจำบ้าน ได้แก่ บิดามารดา ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดและถือว่าเป็นครูคนแรกของทุกคนที่เรียกว่า "บูรพาจารย์" (2) ครูประจำโรงเรียน ได้แก่ ครูอาจารย์ที่ทำการสอนนักเรียนตามโรงเรียนหรือสถานศึกษาต่างๆ จะกระทำโดยสำนักหรือโดยจิตวิญญาณอย่างแท้จริงหรือกระทำโดยเป็นหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย (3) ครูประจำวัด ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ในทางพระพุทธศาสนาหรือนักบวชที่มีความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนอย่างเพียงพอเผยแผ่หลักธรรมคำสอนเพื่อให้ประชาชนมีศีลธรรมและคุณธรรม (4) ครูประจำโลก ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้ทรงตรัสรู้และนำหลักธรรมมาเผยแผ่อบรมให้มวลมนุษยโลกได้เข้าใจและนำไปประพฤติปฏิบัติ (ยนต์ ชุ่มจิต, อ้างแล้ว, หน้า 21) จากที่กล่าวถึงครูอาจารย์ที่ทำหน้าที่ต่อศิษย์มาแล้ว ในทางพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงศิษย์ที่พึงกระทำต่อครูอาจารย์ ดังนี้ (1) ลูกต้อนรับแสดงความเคารพ (2) เข้าไปหา (3) ใฝ่ใจเรียน (4) ประนินบัติ (5) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

3.บุพเพสันนิวาสเกิดขึ้นระหว่างสามีกับภรรยา การจะนำพาชีวิตของตนและครอบครัวให้สงบสุขเป็นการส่งเสริมบุพเพสันนิวาสให้เจริญงอกงามและสามารถผูกใจคู่ครองไว้ได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้ว่า “บุรุษย่อมผูกใจสตรีไว้ด้วยอาการ 7 อย่าง คือ (1) ด้วยรูป (2) ด้วยรอยยิ้ม (3) ด้วยวาจา (4) ด้วยมารยาท (5) ด้วยดอกไม้หรือผลไม้ (6) ด้วยกลิ่น (7) ด้วยรส (8) ด้วยผัสสะ (อง.อฏฺฐก. 23/18/254) เมื่อกล่าวถึงบุพเพสันนิวาสระหว่างสามีกับภรรยาย่อมมีความผูกพันฉันทะครอบครัวยิ่ง ซึ่งสามีก็ต้องทำหน้าที่สามีที่ดีต่อภรรยา ในทางพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงประเภทของสามี 7 ประเภท คือ (1) วกสามี คือ สามีเยี่ยงเพชรฆาต หมายถึง สามีที่มีจิตประทุษร้าย ทำแต่ความเสียหายแก่ครอบครัวและ

ภรรยา เป็นผู้มีความกำหนดรักใคร่ในหญิงอื่นแล้วดูหมิ่นภรรยาตน มักก่อการทะเลาะวิวาทคู่ภรรยาตน (2) โจรสามี คือ สามีเยียงโจร หมายถึงสามีที่ล้างผลาญทรัพย์สินของครอบครัว ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย สรุ่ยสร้อย เทียวเตร่ หมกมุ่นในอบายมุข (3) อพยกสามี คือ สามีเยียงนาย หมายถึง สามีเกียจคร้านในการงาน วางตนวางอำนาจเหนือภรรยา (4) ปีตาสามี คือ สามีเยียงปีตา หมายถึง สามีที่มีความรักความหวังดีต่อภรรยา ห่วงใยภรรยา เสมือนปีตาห่วงใยบุตรธิดา คอยคุ้มครองรักษาทรัพย์สินสมบัติของครอบครัวเป็นอย่างดี (5) ภาตาสามี คือ สามีเยียงพี่ชาย หมายถึง สามีที่มีความรักความเอื้ออาทรต่อภรรยาเสมือนพี่ชายที่มีความรักต่อน้องสาว (6) สขสามี คือ สามีเยียงเพื่อนรัก หมายถึง สามีที่ปฏิบัติตนร่วมทุกข์ร่วมสุขช่วยเหลือเกื้อกูลแนะนำประโยชน์ให้ภรรยา รักใคร่จริงใจต่อภรรยา ชื่นชมภรรยา มีศีล มีสธารสันโดษในภรรยา (7) ทาสสามี คือ สามีเยียงทาส หมายถึง สามีที่ปฏิบัติตัวเสมือนเป็นทาสของภรรยายอมอยู่ในอำนาจของภรรยา จะดูตัวอย่างไรก็ไม่โกรธเคือง ยอมฟังและคล้อยตามภรรยาในทางที่ถูกต้อง (คุณ โทซันท์, 2545: 70-71) สำหรับภรรยาในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงภรรยามีอยู่ ๗ ประเภท คือ (1) วัชภริยา คือ ภรรยาเยี่ยงข้าศึก หมายถึง ภรรยาที่มีจิตประทุษร้ายแก่สามีอยู่เนืองๆ มิได้ขาว สุภาพบุรุษใดได้เป็นคู่ครองจะเดือดร้อนอยู่ไม่เป็นสุข (2) โจริภริยา คือ ภรรยาเยี่ยงโจร หมายถึง ภรรยาที่คอยลักข้าวของสามี สิ่งของอันใดก็ลักลอบเอาไป (3) อพยภริยา คือ ภรรยาเยี่ยงนาย หมายถึง ภรรยาที่ข่มขี่สามีให้อยู่ในอำนาจดังนายกับบ่าวด้วยเหตุหลายประการ เช่น สามีมีฐานะยากจนกว่าภรรยา หน้าที่การงานต่ำกว่า การศึกษาต่ำกว่า (4) มาตภริยา คือ ภรรยาเยี่ยงมารดา หมายถึง ภรรยาที่มีความรักต่อสามีเสมือนมารดาที่รักบุตรในอุทร (5) ภคินีภริยา คือ ภรรยาเยี่ยงน้องสาว หมายถึงภรรยาที่รักใคร่สามีเสมือนตนเป็นน้องสาว (6) สขภริยา คือ ภรรยาเยี่ยงเพื่อนรัก หมายถึง ภรรยาที่ปฏิบัติตนเสมือนตนเป็นสหายของสามี เป็นเพื่อนเจ็บเพื่อนตายของสามี (7) ทาสีภริยา คือ ภรรยาเยี่ยงทาส หมายถึง ภรรยาที่ปฏิบัติตัวเสมือนเป็นทาสของสามีเป็นที่ยินดีเกรงกลัวผัวยิ่งนัก (อง.สตตก. 23/63/122-123) อีกประการหนึ่ง ในทางพุทธปรัชญาได้วางหลักหน้าที่ของสามีที่จะต่อภรรยา ซึ่งเรียกว่า ปัจฉิมทิส ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามีพึงบำรุงภรรยา ดังนี้ (1) ยกย่องสมฐานะภรรยา (2) ไม่ดูหมิ่น (3) ไม่นอกใจ (4) มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ (5) หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญ ตามโอกาส และพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงภรรยาถึงอนุเคราะห์สามี หรือพึงปฏิบัติต่อสามีในการดูแลสามีเอาไว้เพื่อการอนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน หรือคู่ครองเอาไว้ดังนี้ (1) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย (2) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี (3) ไม่นอกใจ (4) รักษาสมบัติที่หามาได้ (5) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง

4.บุพเพสันนิวาสเกิดขึ้นระหว่างญาติกับมิตรสหาย บุพเพสันนิวาสระหว่างญาติมิตรสหาย คำว่า “ญาติ” หมายถึงบุคคลที่คุ้นเคย คนใกล้ชิด ใจกว้างใจกันได้ หรือคนใน

วงศ์วานคณาญาติกันทางเชื้อสายทั้งฝ่ายบิดาหรือมารดา (ราชบัณฑิตยสถาน, อ้างแล้ว, หน้า 390) กล่าวถึง “ญาติ” แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2535 : 127–128) 1) ญาติทางโลก ซึ่งจะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) ญาติสายโลหิต เช่น ทวด ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา พี่ น้อง หลาน หลาน เป็นต้น (2) ญาติโยกความใกล้ชิดคุ้นเคย เช่น เพื่อนสนิทสนมกันเรา 2) ญาติทางธรรม หมายถึงบุคคลที่เป็นญาติเพราะเหตุ 4 ประการ คือ (1) เป็นญาติเพราะบวชให้เป็นพระภิกษุ (2) เป็นญาติเพราะบวชให้เป็นสามเณร (3) เป็นญาติเพราะให้นิสสัย (4) เป็นญาติเพราะสอนธรรมะให้ อีกประการหนึ่ง ความสัมพันธ์เชิงบุพเพสันนิวาสที่มีต่อมิตรสหาย คำว่า “มิตร” คือผู้ที่รักใคร่ชอบพอกันและกัน เคยอยู่ร่วมกันมาไม่เลือกเพศ วัย ความรู้ ชาติ ศาสนา ผู้ที่ไม่เคยคิดร้ายต่อกัน ซึ่งในทางพุทธศาสนาได้แบ่งมิตรเอาไว้มีอยู่ 2 ประเภท คือ มิตรแท้ และมิตรเทียม บุคคลที่เป็นเพื่อนแท้ เป็นเพื่อนที่ควรคบด้วย ในทางพระพุทธศาสนาจำแนกบุคคลควรคบมี 4 จำพวก คือ (1) มิตรมีอุปการะ (2) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (3) มิตรแนะนำประโยชน์ (4) มิตรมีความรักใคร่ (ที.ปา. 11/265/211) บุคคลที่เป็นเพื่อนเทียม เป็นเพื่อนที่ไม่ควรคบด้วย ในทางพระพุทธศาสนาจำแนกบุคคลไม่ควรคบมี 4 จำพวก คือ (1) ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียวคือเสียน้อย ประโยชน์จะได้มาก เมื่อตนเองมีภัยจึงคอยทำกิจของเพื่อน และคบเพื่อนก็เพราะเห็นแก่ประโยชน์ (2) ดีแต่พูดคือจะกล่าวต้อนรับเฉพาะเรื่องที่เป็นอดีตไปแล้วและเรื่องที่ยังไม่ถึงสงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์ไม่ได้ และเมื่อมีกิจการขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง (3) พูดประจบคือเมื่อเพื่อนทำทั้งชั่วและดีก็คล้อยตาม สรรเสริญต่อหน้า แต่เมื่อลับหลังกลับนินทา (4) เป็นเพื่อนชักนำไปในทางเสื่อม เช่น ชักนำไปหมกมุ่นในการเสพของมีนเมา ในการเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน ในการเที่ยวดมหรสพและในการเล่นเกมพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท (ที.ปา. 11/254–259/207–209) ในทางพุทธปรัชญาได้วางหลักหน้าที่ของมิตรสหาย ซึ่งเรียกว่า อุตตรทิสทิสเบื่องซ้าย ได้แก่ มิตรสหายที่พึงบำรุงต่อมิตรสหาย ดังนี้ (1) เผื่อแผ่แบ่งปัน (2) พุดจามีน้ำใจ (3) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (4) มีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย (5) ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน พุทธปรัชญาได้กล่าวถึงหน้าที่มิตรสหายพึงอนุเคราะห์ตอบแทน เพื่อนกันหรือมิตรที่ดีต่อกัน ในเมื่อเพื่อนทำต่อเพื่อนแล้ว ยังได้กล่าวถึงสิ่งที่เพื่อนจะต้องทำตอบเอาไว้ ดังนี้ (1) เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาป้องกัน (2) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน (3) ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้ (4) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก (5) นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

5.บุพเพสันนิวาสเกิดขึ้นระหว่างนายกับบ่าว ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าว หมายถึงผู้ที่เป็นเจ้านายกับผู้ที่คอยรับใช้หรือลูกจ้าง ถ้าจะกล่าวถึงเจ้านายตามหลักความสัมพันธ์มีอยู่ 5 ประเภท คือ (1) ควบคุมตนเองในด้านต่าง ๆ เช่น ไม่มโหฬารเสียง่าย

ไม่หลงอำนาจ ไม่หลงตนว่าเก่งกว่าคนอื่น ไม่ตัดสินใจในเวลาโกรธ และไม่เลือกที่รักมักที่ชัง เป็นต้น (2) ส่งเสริมให้กำลังใจบ้าง เช่น เข้าใจว่าบ่าวรู้สึกเสียใจหรือน้อยใจบ้างไม่นานก็หายได้แต่ต้องใช้เวลาเอาใจเขามาใส่ใจเรา แสดงความเชื่อมั่นในตัวบ่าว ยกย่องเมื่อบ่าวทำดี และเอาใจบ่าวเห็นใจในความยากลำบากของบ่าว เป็นต้น (3) รู้จักการให้รางวัลบ่าว เช่น มีอุปายการให้รางวัลโดยไม่เกิดการอิจฉากัน หลีกเลี่ยงการขู่เข็ญแต่เปลี่ยนมาเป็นให้รางวัลดีกว่าการทำโทษ ให้รางวัลพอเหมาะกับผลงาน ให้รางวัลเมื่อบ่าวทำดีและให้รางวัลเป็นเครื่องแสดงน้ำใจมากกว่าสินจ้าง เป็นต้น (4) การวิพากษ์วิจารณ์ เช่น ไม่ตำหนิต่อหน้าผู้อื่น ไม่ตำหนิอันเนื่องมาจากเหตุสุดวิสัย ตำหนิเรื่องที่ผิดมากกว่าหาว่าใครผิด ก่อนตำหนิให้ฟังความคิดเห็นของบ่าวก่อนและตำหนิด้วยความสุภาพไม่อยู่ในอารมณ์โกรธ เป็นต้น (สุจิตรา พรหมนุชาธิป, 2534 : 132-133) เมื่อกล่าวถึงบ่าวก็ฟังทำหน้าที่หรือสัมพันธ์ต่อ นาย 12 ประการ คือ (1) เรียนรู้นิสัยของเจ้านาย (2) ไม่ประจบสอพลอ (3) ทำงานให้บรรลุเป้าหมาย (4) เคารพและยกย่องนาย (5) อย่าทะเลาะกับเพื่อนร่วมงาน (6) ไม่รบกวนด้วยเรื่องเล็กน้อย (7) เข้าหานายให้ถูกกาลเทศะ (8) อย่างนินทานาย (9) รู้จักกล่าวขอบคุณนาย (10) สรรเสริญความดีของนายเมื่อมีโอกาสเหมาะ (11) อย่าบ่นถึงความยากลำบากต่อหน้านาย (12) รู้จักประมาณตนเอง (เรื่องเดียวกัน, หน้า 134) ในทางพุทธปรัชญาได้วางหลักหน้าที่ของนายจ้างฟังกำกับลูกจ้าง ซึ่งเรียกว่า เภฏฐิมทิส ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ นายจ้างกับลูกจ้าง ฟังปฏิบัติต่อกันดังนี้ (1) จัดการงานให้ทำตามกำลังความสามารถ (2) ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่ (3) จัดสวัสดิการดีมีช่วยรักษาพยาบาล ในยามเจ็บไข้ เป็นต้น (4) ได้ของแปลกๆ พิเศษมาก็แบ่งปันให้ (5) ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาส อันควร พุทธปรัชญายังได้กล่าวถึงหน้าที่ลูกจ้างฟังอนุเคราะห์ นายจ้าง ในเมื่อนายจ้างทำต่อลูกจ้างแล้ว ลูกจ้างก็ฟังกระทำต่อนายจ้างดังนี้ (1) เริ่มทำงานก่อน (2) เลิกงานทีหลัง (3) เอาแต่ของทีนายให้ (4) ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น (5) นำความดีของนายไปเผยแพร่

6.บุพเพสันนิวาสนิเวศน์ระหว่างสมณะกับคฤหัสถ์ บุพเพสันนิวาสนิเวศน์ระหว่างสมณะกับคฤหัสถ์ เป็นการเกื้อกูลสงเคราะห์แก่กันและกัน สมณะ คือผู้ที่เป้นบรรพชิตบำเพ็ญตนอยู่ในสมณธรรม ฝึกฝนตนเองด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ปฏิบัติตนให้เป็นผู้ที่น่ายกย่องไหว้บูชา ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “คนเราไม่ใช่จะเป็นสมณะเพราะหัวโล้น คนที่ไม่ทำกิจวัตร มีแต่พูดพล่อยๆ มีความริษยากัน เป็นคนละโมภ จะจัดเป็นสมณะได้อย่างไร คนที่เรารอคอยเรียกว่าสมณะนั้น จะต้องเป็นผู้ระงับจากการทำบาปน้อยใหญ่เสีย” (ขุ.ธ. 25/29/50) สำหรับคฤหัสถ์ หมายถึง ผู้ดำรงอยู่ในเรือนด้วยการอาศัยอำนาจแห่งความกำหนดในกามคุณ 5 (ประยุทธ์ หลงสมบุญ, อ่างแล้ว, หน้า 234) ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตต้องประพฤติธรรมร่วมกัน เป็นที่น่ารักน่าพอใจ ขอให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ในพระนครนี้มา

ชุมนุมพร้อมกัน (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548 : 64) ในทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึงพระสงฆ์หรือสมณะที่เป็นเนือนาบุญเอาไว้ 2 ประเภท คือ 1) สมมติสงฆ์ หมายถึง พระภิกษุสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติตามพุทธบัญญัติโดยถือข้อพระธรรมวินัย 227 ข้อ ในการดำรงตนเป็นสมณเพศ มีการอุปสมบทด้วยการยกให้เป็นสงฆ์ โดยมีอุปัชฌายะและคู่สวดด้วยญัตติจตุกกัมมอุปสัมปทา 2) พระอริยสงฆ์ หมายถึงพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นอริยสงฆ์สมบูรณ์เป็นผู้บรรลุนิพพานขั้นสูง ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ (1) พระเสขะ หมายถึง ผู้ที่ยังต้องศึกษาอยู่ หมายความว่า พระอริยบุคคลที่ยังไม่บรรลุนิพพานแต่ยังต้องศึกษาอยู่ เป็นต้นว่า พระโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคามีมรรค สกทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหันตมรรค (2) พระอเสขะ หมายถึงผู้ที่ไม่ต้องศึกษา หมายความว่า เป็นผู้สมบูรณ์สามารถดำรงตนตั้งอยู่ในอรหันตผลแล้ว ในทางพุทธปรัชญา ได้วางหลักของคฤหัสถ์ที่พึงกระทำต่อสมณะหรือพระสงฆ์ ซึ่งเรียกว่า อุปริมาทิส ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ ซึ่งคฤหัสถ์พึงบำรุงพระสงฆ์ ดังนี้ (1) จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยความเมตตา (2) จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา (3) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา (4) ต้อนรับด้วยความเต็มใจ (5) อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4 พุทธปรัชญาจะได้กล่าวถึงหน้าที่สมณะหรือพระสงฆ์พึงอนุเคราะห์คฤหัสถ์ ในเมื่อคฤหัสถ์ได้ดูแลพระสงฆ์แล้ว พระสงฆ์หรือสมณะก็พึงปฏิบัติต่อคฤหัสถ์ ดังนี้ (1) ห้ามปรามจากความชั่ว (2) ให้ตั้งอยู่ในความดี (3) อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี (4) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง (5) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง (6) บอทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ

จากที่กล่าวมาประเภทบุพเพสันนิวาสในลักษณะที่มีความสัมพันธ์กันและกัน โดยผู้เขียนพยายามที่อธิบายให้เข้าใจว่าบุพเพสันนิวาสนั้น มิใช่เพียงความเข้าใจเรื่องของคู่ครองหรือคู่รักเท่านั้น ที่จะต้องมาพบเจอกัน แต่ยังมีบุคคลอื่นๆ ที่มนุษย์จะต้องพบเจอหรือเกี่ยวข้องอีก ดังนั้น ความเกี่ยวข้องกันในทัศนะพุทธปรัชญาคือ หลักทิส 6 ซึ่งในทางพุทธศาสนาได้วางหลักบุคคลที่จะเกี่ยวข้องและพึงที่จะกระทำต่อกัน เมื่อมีความเกี่ยวข้องกันจึงทำให้เกิดบุพเพสันนิวาสรวมกันมา หลักทิส 6 ประกอบด้วย (1) ปุริตถิมทิส ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา (2) ทักขิมทิสทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ (3) ปังนิมทิส ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามเณร (4) อุตตรทิส ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย (5) อุปริมาทิส ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ (6) เภฏฐิมทิส ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง

บทสรุป

ความผูกพันระหว่างมนุษย์ต่างก็มีเบื้องหน้าและเบื้องหลังแห่งชีวิต ชีวิตมนุษย์มีความผูกพันกับหลายๆ ชีวิตก็เพราะกรรมที่เคยกระทำร่วมกันมาแล้วก่อนหน้านี้ในภพภูมิก่อนๆ หลายภพหลายชาติ ทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม มนุษย์มีเบื้องหน้าของชีวิต

คือการสืบภพชาติต่อไป ด้วยการปฏิบัติระหว่างกัน ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ล้วนมีที่มาที่ไป คุณค่าของชีวิตหรือวิถีทางการดำเนินชีวิตล้วนเกิดจากการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตของตนอย่างมีเป้าหมาย ชีวิตในปัจจุบันจะเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลในการเลือกปฏิบัติตราบเท่าที่ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ ต้องได้รับผลกรรมที่ได้กระทำเอาไว้จนกว่าจะได้บรรลุนิพพาน ต้องได้รับผลกรรมที่ตนเคยกระทำเอาไว้ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือชั่วที่ตนเลือกกระทำเอาไว้เรียกว่า บุพเพสันนิวาส ส่วนสิ่งที่อยู่เบื้องหลังนั้นก็หมายถึงชีวิตมนุษย์อยู่ๆ จะมาพบเจอกันโดยไม่รู้สาเหตุย่อมเป็นไปได้ต้องมีกรรมที่เคยร่วมกระทำกันมาตั้งแต่อดีตมา เขาเรียกว่าคู่เวรคู่กรรม เมื่อมาพบเจอกันในชาตินี้เป็นผลสืบเนื่องกันมาในอดีตชาติ ด้วยแรงผลของกรรมที่ได้เคยร่วมกระทำกันมาในบุพกรรมทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม พอพบเจอกันและอยู่ร่วมกันในปัจจุบันจึงส่งผลมาอยู่ร่วมกันและที่เคยกระทำต่อกันมาจากอดีตจนเป็นบุพเพสันนิวาส ซึ่งเป็นเหตุต้องมีการกระทำต่อกันต่อไป

ในแง่พุทธปรัชญามองบุพเพสันนิวาสมิใช่เพียงแค่มนุษย์ที่เกิดความรักต่อกันเท่านั้นยังรวมถึงเวไนยสัตว์ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏย่อมมีความผูกพันและมีการกระทำต่อกันทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานก็ตาม บางครั้งสัตว์เดรัจฉานอาจเคยเกิดเป็นมนุษย์มาก่อนและอาจเคยร่วมใช้ชีวิตเป็นคนรู้จัก เป็นเพื่อน

เป็นญาติพี่น้อง เป็นคนรัก หรือเคยเป็นบิดามารดาของเรามาก่อน ดังนั้น ด้วยแรงกรรมย่อมส่งผลให้เราได้พบเจอกันและผูกพันกันมา จึงได้มาพบเจอกันอีกที่เป็นแรงของกรรมที่เคยร่วมชีวิตด้วยกันมา เรียกว่า บุพเพสันนิวาส จึงทำให้ต้องพามาให้พบเจอกันอีก เมื่อชาติปางก่อนนั้นเราอาจเคย

กระทำกรรมร่วมกันมา ในชาตินี้จึงต้องกลับมาพบเจอกันอีก เพราะเมื่อชาติก่อนอาจเกิดร่วมกันกระทำผิด กระทำกรรมชั่วร่วมกันไว้มา ชาตินี้จึงต้องกลับมาร่วมตัวกันเพื่อชดใช้ชะตากรรมอันเกิดจากผลกรรมที่ตนได้ร่วมกันสร้างเรียกว่า เสวยผลวิบากกรรม หากแต่ถ้าเคยสร้างบุญกุศลร่วมกันมาในอดีตชาติแรงผลกรรมฝ่ายดีหนุนนำให้ต่างคนมาพบเจอกัน

เพราะส่วนบุญส่วนกุศลทำให้มาพบเจอกันเรียกว่า เสวยบุญร่วมกัน ในแง่บุพเพสันนิวาสทางพุทธปรัชญา มีใช่เพียงแคความรักของคู่รักเท่านั้น ยังผูกพันไปยังเวไนยสัตว์ต่างๆ ไปที่มีความผูกพันกันมาด้วยแรงกรรมที่เคยกระทำร่วมกันมา จึงทำให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิดพบเจอกันเรื่อยไป จนกว่าจะถึงพระนิพพาน

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา, (2514). **พระไตรปิฎกฉบับหลวง**. พระนคร : โรงพิมพ์ศาสนา.
- คุณ โทษณ์, (2545). **พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์.
- ประยูทธ หลงสมบุญ, (2546). **พจนานุกรม มคอ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสาร.
- ปิ่น มุทุกันต์, (2504). **ประมวลศัพท์ศาสนา สำหรับนักศึกษาและประชาชน**. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), (2548). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อรรถะกา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), (2551). **พจนานุกรมพุทธาศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11/2. กรุงเทพฯ : บริษัท เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, (2535). **มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิวไวเด็ค.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2511). **ปรมัตถโชติกะ ปฏิจจสมุปบาทที่ปณีและปัจฉัย 24 โดยย่อ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไพศาลวิทยา.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย, (2512). **พจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต (Pali-Thai-English-Sanskrit Dictionary)**. ฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระชินธุวิบูลย์นาถ. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน, (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**, กรุงเทพฯ : ศิริวัฒนาอินเตอร์พรีน.
- สุจิตรา พรหมนุชาธิป, (2534). **มนุษย์สัมพันธ์**. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์.
- เว็บต้นฉบับ ศรศิรี ศรีประจวบ

<https://sornkhiritheoriginal.blogspot.com/2013/10/fang-pleng-bub-pe-san-ni-was.html> (สืบค้นเมื่อวันที่ 24 /04/ 61)